ISSN 2522-9656

УДК 343.98 **DOI https://doi.org/10.32782/2522-9656/2026-20-10**

Пишненко Ірина Юріївна,
асистент кафедри криміналістики,
судових експертиз та поліграфології
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0009-0004-4380-7071

ТИПОВІ СПОСОБИ ІНСЦЕНУВАННЯ УМИСНИХ УБИВСТВ ТА КРИТЕРІЇ ЇХ РОЗМЕЖУВАННЯ ВІД РЕАЛЬНИХ ПОДІЙ

TYPICAL METHODS OF STAGING PREMEDITATED MURDERS AND CRITERIA FOR DISTINGUISHING THEM FROM REAL EVENTS

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження криміналістичних засад виявлення, розпізнавання та викриття інсценувань умисних убивств, визначено їхню сутність, характерні ознаки та місце у структурі способів приховування кримінальних правопорушень і протидії досудовому розслідуванню. Розкрито зміст інсценування як системи цілеспрямованих дій, пов'язаних зі штучним формуванням, зміною або приховуванням матеріальних та інформаційних відображень кримінально протиправної події з метою створення неправдивого уявлення про характер смерті потерпілого, механізм її настання, обставини вчинення кримінального правопорушення або причетність конкретних осіб. Обґрунтовано необхідність розмежування способу вчинення умисного вбивства та способу його приховування, зокрема шляхом інсценування, з урахуванням їх функціонального призначення та взаємозв'язку в загальному механізмі кримінально протиправної діяльності. Систематизовано й охарактеризовано типові способи інсценування умисних убивств, серед яких виокремлено маскування насильницького позбавлення життя під природну смерть, самогубство, нещасний випадок, загибель унаслідок пожежі, техногенної аварії чи інших надзвичайних обставин, зокрема пов'язаних із воєнними діями, а також створення неправдивої картини іншого кримінального правопорушення, безвісного зникнення потерпілого або причетності до вбивства сторонніх осіб.

Визначено систему криміналістичних критеріїв розмежування інсценованої обстановки та реального механізму події, що охоплює відповідність матеріальної слідової картини об'єктивним закономірностям слідоутворення, просторово-часову й причинно-наслідкову узгодженість установлених обставин, достовірність інформаційних джерел, особливості поведінки учасників події та результати застосування спеціальних знань. Особливу увагу приділено негативним обставинам як криміналістично значущим суперечностям між фактичними даними та передбачуваним механізмом події. Наголошено, що їх виявлення має становити підставу для формування й перевірки альтернативних слідчих версій, а не автоматичного висновку про наявність інсценування. Розкрито значення комплексного використання судово-медичних, трасологічних, судово-біологічних, судово-балістичних та інших експертних досліджень у поєднанні з аналізом цифрових слідів, метаданих, геолокаційної інформації та результатів криміналістичної реконструкції події.

Обґрунтовано, що достовірне встановлення інсценованого характеру обставин смерті можливе лише за умови системного зіставлення незалежних доказових джерел, перевірки альтернативних пояснень виявлених суперечностей і дотримання принципів об'єктивності, повноти та всебічності досудового розслідування. Зроблено висновок про необхідність

удосконалення методичних підходів до розпізнавання інсценувань умисних убивств шляхом інтеграції традиційних криміналістичних засобів, сучасних експертних технологій і методів цифрової криміналістики, що сприятиме підвищенню ефективності доказування та мінімізації ризиків слідчих помилок.

Ключові слова: умисне убивство, інсценування злочину, негативні обставини, протидія розслідуванню, фальсифікація доказів, огляд місця події, криміналістична характеристика, судово-медична експертиза, матеріальні сліди.

Abstract. This article presents a comprehensive study of the forensic principles underlying the detection, identification and exposure of staged intentional homicides; it defines their essence, characteristic features and place within the structure of methods used to conceal criminal offences and obstruct pre-trial investigations. The article elucidates the concept of staging as a system of purposeful actions involving the artificial creation, alteration or concealment of material and informational evidence relating to a criminal offence, with the aim of creating a false impression regarding the nature of the victim’s death, the mechanism by which it occurred, the circumstances of the commission of the criminal offence or the involvement of specific individuals. The necessity of distinguishing between the method of committing intentional homicide and the method of concealing it–in particular through staging–is substantiated, taking into account their functional purpose and interconnection within the overall mechanism of criminal activity. Typical methods of staging intentional homicides have been systematised and characterised; these include disguising the violent taking of a life as a natural death, suicide, an accident, death as a result of a fire, a man-made disaster or other extraordinary circumstances–particularly those related to military operations–as well as the creation of a false picture of another criminal offence, the victim’s disappearance without trace, or the involvement of third parties in the murder. A system of forensic criteria has been identified for distinguishing between a staged scene and the actual mechanism of an incident; this encompasses the consistency of the physical evidence pattern with the objective laws governing the formation of evidence, the spatial, temporal and causal coherence of the established circumstances, the reliability of information sources, the behavioural characteristics of those involved in the incident, and the results of applying specialist knowledge. Particular attention is paid to negative circumstances, defined as forensically significant contradictions between the factual data and the presumed mechanism of the incident. It is emphasised that the identification of such contradictions should form the basis for formulating and testing alternative investigative hypotheses, rather than leading to an automatic conclusion that the incident was staged. The importance of the comprehensive use of forensic medical, trace evidence, forensic biological, forensic ballistic and other expert examinations, in conjunction with the analysis of digital traces, metadata, geolocation information and the results of forensic reconstruction of the incident, is highlighted. It has been demonstrated that a reliable determination of whether the circumstances of a death were staged is possible only provided that independent sources of evidence are systematically compared, alternative explanations for the contradictions identified are examined, and the principles of objectivity, completeness and comprehensiveness of the pre-trial investigation are upheld. It is concluded that there is a need to improve methodological approaches to identifying staged intentional homicides by integrating traditional forensic techniques, modern expert technologies and methods of digital forensics, which will help to enhance the effectiveness of evidence-gathering and minimise the risk of investigative errors.

Key words: murder, staging a crime, aggravating circumstances, obstruction of the investigation, falsification of evidence, crime scene examination, forensic analysis, forensic medical examination, physical evidence.

Постановка проблеми. Розслідування умисних убивств, поєднаних з інсценуванням обставин смерті потерпілого, становить одну з найбільш складних проблем сучасної криміналістики, що зумовлено цілеспрямованим

спотворенням слідової картини кримінального правопорушення, створенням неправдивих уявлень про механізм події та приховуванням фактичних обставин протиправного позбавлення життя. Особливу складність становить розмежування штучно сформованої обстановки та реальних наслідків самогубства, нещасного випадку, природної смерті або інших подій, які за зовнішніми ознаками можуть мати подібні прояви. За таких умов виникає необхідність удосконалення криміналістичних підходів до виявлення ознак інсценування, встановлення закономірностей утворення негативних обставин та визначення об›єктивних критеріїв розмежування інсценованих і реальних подій. Недостатня систематизація відповідних критеріїв, неоднозначність інтерпретації окремих матеріальних слідів і можливість суб›єктивного оцінювання слідчої ситуації створюють ризики формування помилкових слідчих версій та необґрунтованих процесуальних рішень.

Теоретичні та прикладні аспекти криміналістичного дослідження способів приховування кримінальних правопорушень, інсценування обстановки місця події, негативних обставин і механізму слідоутворення знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених-криміналістів. У наукових дослідженнях розглянуто сутність і класифікацію інсценувань, їх місце у структурі способу вчинення та приховування кримінального правопорушення, криміналістичне значення суперечностей між фактичною обстановкою та заявленим механізмом події, а також особливості побудови й перевірки слідчих версій. Водночас подальшого наукового осмислення потребують питання комплексної систематизації типових способів інсценування умисних убивств, визначення універсальних і спеціальних критеріїв їх розмежування від реальних подій, а також інтеграції результатів судово-медичних, трасологічних, біологічних та цифрових досліджень у процес криміналістичної реконструкції механізму смерті. Зазначене обумовлює актуальність поглибленого дослідження цієї проблематики з метою формування науково обґрунтованих підходів до своєчасного розпізнавання інсценувань, підвищення достовірності доказової оцінки встановлених обставин та вдосконалення методики розслідування умисних убивств.

Метою статті полягає у комплексному дослідженні типових способів інсценування умисних убивств, визначенні їхніх криміналістичних характеристик та систематизації об’єктивних критеріїв розмежування штучно сформованої обстановки від реальних подій. Особливу увагу приділено встановленню закономірностей механізму слідоутворення, виявленню та оцінці негативних обставин, визначенню просторово-часових і причинно-наслідкових суперечностей, а також обґрунтуванню комплексного використання спеціальних знань для підвищення достовірності криміналістичної реконструкції події та ефективності розслідування умисних убивств, поєднаних з інсценуванням.

Виклад основного тексту. Розслідування умисних убивств належить до найбільш складних напрямів криміналістичної діяльності, що зумовлено високим ступенем суспільної небезпечності відповідних кримінальних правопорушень, різноманітністю способів їх учинення, специфікою механізму слідоутворення та можливістю цілеспрямованого приховування обставин злочинної події. Особливого значення зазначена проблематика набуває у випадках, коли особа, причетна до позбавлення життя потерпілого, вдається до інсценування обставин смерті з метою формування уявлення про її некримінальний характер або створення хибної версії щодо механізму вчинення кримінального правопорушення. За таких умов слідчий стикається не лише з необхідністю встановлення фактичних обставин події, а й із завданням розпізнавання штучно сформованої слідової картини, визначення її походження та з’ясування співвідношення між об’єктивними наслідками кримінального правопорушення і суб’єктивно сконструйованою моделлю події.

У криміналістичному розумінні інсценування умисного вбивства доцільно розглядати як систему цілеспрямованих дій, спрямованих на створення, зміну або приховування матеріальних та інформаційних відображень події з метою введення в оману органів досудового розслідування щодо характеру смерті, її причин, обставин настання або причетності конкретних осіб. Визначальною особливістю такого інсценування є штучне формування інформаційної моделі, яка не відповідає реальному механізму події, проте покликана сприйматися як результат природного розвитку відповідної ситуації. При цьому інсценування може охоплювати як безпосередню зміну матеріальної обстановки, так і поширення неправдивих відомостей, приховування окремих фактів, маніпулювання поведінкою учасників події та формування альтернативних пояснень походження виявлених слідів.

Важливим методологічним аспектом дослідження інсценувань є розмежування способу вчинення умисного вбивства та способу його приховування. Хоча зазначені категорії перебувають у тісному взаємозв’язку, вони не є тотожними за змістом і функціональним призначенням. Спосіб учинення вбивства характеризує сукупність дій, безпосередньо спрямованих на протиправне позбавлення життя потерпілого, тоді як інсценування насамперед орієнтоване на спотворення інформації про вже вчинене кримінальне правопорушення [1]. Водночас підготовка майбутнього інсценування може передувати самому вбивству, що свідчить про можливість його включення до загального злочинного задуму. Відповідно, у структурі криміналістичної характеристики умисних убивств інсценування необхідно розглядати не лише як окремий різновид приховування злочину, а й як складову комплексного механізму кримінально протиправної діяльності.

Узагальнення криміналістичних підходів до дослідження інсценованих подій дозволяє виокремити декілька найбільш характерних різновидів

приховування умисних убивств, які відрізняються за змістом створюваної неправдивої версії. До них належать інсценування самогубства, нещасного випадку, природної смерті, загибелі внаслідок пожежі або іншої надзвичайної події, а також створення хибного уявлення про обставини насильницького посягання з боку невстановлених осіб. Окрему групу становлять випадки, коли фактичні обставини позбавлення життя маскуються під безвісне зникнення особи. Наведений поділ має умовний характер, оскільки конкретна слідча ситуація може характеризуватися поєднанням декількох способів дезінформації, а окремі елементи інсценування можуть змінюватися залежно від розвитку події та поведінки її учасників.

Одним із найбільш поширених у криміналістичній типології способів приховування умисного вбивства є інсценування самогубства. Його інформаційна спрямованість полягає у створенні уявлення про те, що смерть потерпілого стала наслідком його власних добровільних дій. Криміналістична складність розмежування таких ситуацій обумовлюється можливістю зовнішньої подібності окремих наслідків самогубства та насильницького позбавлення життя іншою особою. Водночас сам факт виявлення тіла за обставин, які зовні відповідають певному способу самогубства, не може розглядатися як достатня підстава для встановлення відповідного характеру смерті. Вирішального значення набуває комплексне дослідження морфологічних характеристик ушкоджень, механізму їх утворення, послідовності виникнення, особливостей обстановки та відомостей про поведінку потерпілого напередодні смерті.

Специфіка криміналістичного дослідження ймовірного інсценування самогубства полягає у необхідності зіставлення декількох відносно самостійних інформаційних систем. Першу становлять результати судово-медичного дослідження тіла, другу утворюють матеріальні сліди та особливості місця події, третю формують відомості про психологічний стан, соціальні зв’язки й життєві обставини загиблого. Їхня взаємна відповідність або суперечливість має оцінюватися з урахуванням конкретної ситуації. При цьому відсутність відомостей про суїцидальні наміри не доводить факту вбивства, так само як наявність психологічних труднощів або попередніх суїцидальних висловлювань не виключає насильницького позбавлення життя. Такі обставини мають виключно орієнтувальне значення та потребують перевірки сукупністю інших доказових даних.

Окремої уваги потребують випадки виявлення передсмертних записів, електронних повідомлень або інших інформаційних об’єктів, які містять пояснення мотивів імовірного самогубства. Їхня доказова оцінка повинна ґрунтуватися не лише на змістовому аналізі, але й на встановленні авторства, часу створення, обставин появи та технічних характеристик відповідних носіїв інформації. Зокрема, результати почеркознавчих, технічних досліджень

документів і цифрової криміналістики можуть сприяти встановленню походження таких відомостей. Водночас зміст повідомлення, навіть за умови підтвердження його авторства, не може автоматично визначати правову природу смерті, оскільки для достовірного висновку необхідне встановлення причинного зв’язку між усіма суттєвими обставинами події.

Іншим характерним різновидом інсценування є маскування умисного вбивства під нещасний випадок. Зміст відповідного способу полягає у формуванні неправдивого уявлення про настання смерті внаслідок випадкового збігу обставин, необережної поведінки самого потерпілого або впливу небезпечних чинників навколишнього середовища. Особливість такого інсценування визначається тим, що нещасні випадки за своєю природою можуть супроводжуватися різноманітними тілесними ушкодженнями, порушеннями цілісності предметів, змінами обстановки та іншими наслідками, зовні подібними до результатів насильницьких дій. Саме тому встановлення випадкового характеру смерті має передбачати перевірку об’єктивної можливості розвитку заявленого механізму події.

Основним напрямом розмежування інсценованого нещасного випадку та реальної випадкової події є реконструкція причинно-наслідкових зв’язків між умовами середовища, характером впливу травмувальних чинників і встановленими наслідками [2]. При цьому дослідженню підлягають локалізація та морфологічні особливості тілесних ушкоджень, взаємне розташування предметів, функціональний стан технічних засобів, показання очевидців, цифрові відомості та результати відповідних експертних досліджень. Важливо враховувати, що нетиповість окремої обставини сама по собі не є достатнім підтвердженням інсценування. Її криміналістичне значення виникає передусім тоді, коли вона утворює об’єктивно встановлену суперечність із заявленим механізмом події.

Самостійне місце серед способів приховування умисних убивств посідає інсценування природної смерті. Такий різновид характеризується намаганням представити смерть потерпілого як наслідок захворювання, вікових змін або раптового порушення життєво важливих функцій організму. Його розмежування з реальною ненасильницькою смертю ускладнюється тим, що за певних обставин зовнішні прояви смерті можуть бути недостатньо специфічними для встановлення її походження без застосування спеціальних знань. Особливої ваги у відповідних ситуаціях набуває судово-медична експертиза, спрямована на з’ясування причини смерті, дослідження патологічних змін, виявлення ознак зовнішнього впливу та встановлення можливого взаємозв’язку між об’єктивними медичними даними й обставинами події.

Водночас результати судово-медичного дослідження потребують належної криміналістичної інтерпретації. Наявність у потерпілого хронічних захворювань або інших патологічних станів не виключає можливості насильницької

смерті, оскільки відповідні обставини можуть мати супутній характер. Аналогічно відсутність очевидних зовнішніх ушкоджень не є безумовним підтвердженням природного походження смерті. Тому ефективність розслідування забезпечується комплексним поєднанням медичних, криміналістичних, біологічних, токсикологічних та інших досліджень залежно від фактичних даних конкретного кримінального провадження.

Особливу категорію становлять випадки приховування умисних убивств шляхом створення неправдивого уявлення про загибель особи внаслідок пожежі, техногенної аварії або іншої надзвичайної події. Специфіка зазначених ситуацій зумовлена значною зміною первинної обстановки, складністю збереження окремих матеріальних слідів та необхідністю застосування спеціальних знань із різних галузей. Ключовим завданням досудового розслідування стає встановлення фактичної послідовності подій, визначення причин смерті та з'ясування зв'язку між загибеллю особи і відповідним небезпечним чинником. При цьому сама наявність пожежі або іншої руйнівної події не дозволяє дійти висновку про випадковий характер смерті чи відсутність кримінально протиправного посягання.

Для розмежування зазначених ситуацій особливе значення має узгодженість результатів судово-медичних, пожежно-технічних та інших експертних досліджень. Встановлені фахівцями обставини повинні оцінюватися у взаємозв'язку з показаннями свідків, інформацією про переміщення учасників події, матеріалами відеоспостереження та іншими доказовими джерелами. У межах такого аналізу необхідно відокремлювати наслідки первинної події від змін, що виникли внаслідок подальшого впливу небезпечних чинників. Принципове значення має також урахування об'єктивної можливості втрати або трансформації доказової інформації, що не дозволяє ототожнювати відсутність окремого сліду з доведеним фактом його цілеспрямованого знищення.

До специфічних форм приховування умисного вбивства належить створення неправдивої картини іншого кримінального правопорушення. У таких випадках інсценування спрямоване не стільки на заперечення насильницького характеру смерті, скільки на спотворення відомостей про мотив, обстановку, спосіб учинення посягання або особу правопорушника. Зокрема, слідча ситуація може характеризуватися наявністю відомостей, що вказують на ймовірний зв'язок смерті з майновим конфліктом, випадковим нападом чи іншими обставинами, які потребують перевірки. Криміналістичний зміст відповідного інсценування полягає у формуванні альтернативного пояснення події, здатного впливати на визначення напрямів досудового розслідування та побудову слідчих версій.

Розмежування реальної події та інсценованого кримінального посягання повинно здійснюватися через комплексний аналіз механізму події, характеру взаємодії її учасників, матеріальних наслідків і відомостей про попередні

взаємовідносини потерпілого з іншими особами. Особливу увагу необхідно приділяти об’єктивним суперечностям між змістом первинних повідомлень та результатами незалежних досліджень. Водночас встановлення певного мотиву або конфліктних відносин не може замінювати доказування фактичних дій конкретної особи. Мотив має оцінюватися як один із компонентів загальної доказової системи, а не як самостійне підтвердження причетності до вбивства.

Окремої уваги заслуговують інсценування, пов’язані з приховуванням факту смерті шляхом формування уявлення про добровільне зникнення потерпілого. На відміну від інших різновидів, у таких випадках первинна слідча ситуація може характеризуватися відсутністю достовірних відомостей про місцеперебування особи та невизначеністю щодо характеру події. Внаслідок цього особливого значення набуває дослідження обставин припинення соціальних контактів, фінансової активності, використання засобів зв’язку, переміщень і виконання повсякденних обов’язків. Разом із тим зазначені відомості не повинні оцінюватися ізольовано, оскільки зміна звичного способу життя може мати численні причини, не пов’язані з кримінально протиправною діяльністю.

Криміналістична оцінка можливого інсценування безвісного зникнення має здійснюватися з урахуванням принципу альтернативності пояснень. Кожна обставина, що викликає сумнів у добровільному характері зникнення, потребує перевірки як у межах версії про можливе вбивство, так і в межах інших обґрунтованих припущень. Особливого значення набуває відновлення хронології останніх достовірно встановлених подій за участю зниклої особи, перевірка джерел повідомлень про її місцеперебування та зіставлення інформації з незалежних доказових джерел. У цьому контексті цифрові дані можуть істотно доповнювати традиційні криміналістичні засоби, проте їхня інтерпретація повинна враховувати технічні особливості відповідних інформаційних систем і можливість використання пристроїв іншими особами.

Незважаючи на різноманітність способів інсценування умисних убивств, їх розмежування з реальними подіями ґрунтується на низці загальних криміналістичних критеріїв. Першочерговим серед них є відповідність установленої слідової картини об’єктивним закономірностям механізму заявленої події [3]. Зазначений критерій передбачає з’ясування того, чи можуть виявлені наслідки бути закономірним результатом установлених або припущених обставин. Відповідна оцінка має спиратися на положення криміналістичної техніки, судової медицини, трасології, судової біології та інших галузей спеціальних знань. При цьому визначальним є не суб’єктивне уявлення слідчого про типовий перебіг подій, а науково обґрунтована можливість відповідного механізму та його узгодженість з об’єктивними даними.

Другим важливим критерієм є наявність і характер негативних обставин, під якими у криміналістичному розумінні слід розуміти фактичні дані,

що суперечать очікуваному механізму події або не узгоджуються з висунутою версією. Негативні обставини можуть проявлятися у невідповідності характеру тілесних ушкоджень заявленим умовам їх виникнення, суперечностях між матеріальною обстановкою та показаннями учасників, хронологічній неузгодженості окремих фактів або відмінностях між результатами незалежних досліджень. Водночас принципово важливо відмежовувати об'єктивно встановлені негативні обставини від суб'єктивного сприйняття події як незвичної. Лише науково обґрунтована суперечність може набувати належного доказового значення.

Суттєвою особливістю негативних обставин є їхня багатозначність. Одна й та сама невідповідність може пояснюватися інсценуванням, випадковими змінами обстановки, діями осіб, які прибули на місце події після її завершення, особливостями природних процесів або помилками первинної фіксації. Тому встановлення негативної обставини повинно розглядатися передусім як підстава для висунення та перевірки додаткових слідчих версій. Її безпосереднє ототожнення з доказом інсценування створює небезпеку передчасних висновків і порушення принципу об'єктивності досудового розслідування.

Третім критерієм розмежування є просторово-часова узгодженість установлених обставин. Будь-яка реальна подія характеризується певною послідовністю дій, змін матеріальної обстановки та переміщень її учасників. Відповідно, криміналістичне дослідження має бути спрямоване на відновлення часових меж окремих етапів події, визначення їх взаємного зв'язку та перевірку фізичної можливості встановленого перебігу. Особливого значення у цьому контексті набуває зіставлення результатів огляду місця події, судово-медичних відомостей, електронних даних, показань свідків і результатів інших процесуальних дій. Водночас необхідно враховувати допустимі межі точності окремих методів визначення часу, оскільки невиправдана категоричність може спричиняти помилкове тлумачення фактичних даних.

Четвертим критерієм виступає причинно-наслідкова узгодженість матеріальних наслідків із передбачуваними діями учасників події. Його зміст полягає у визначенні того, чи відповідають установлені зміни обстановки, ушкодження та інші матеріальні відображення характеру заявленої взаємодії між особами, предметами й чинниками навколишнього середовища. У цьому аспекті особливого значення набуває застосування експертних методів, які дозволяють встановлювати механізм утворення окремих слідів. Разом із тим результати експертного дослідження повинні оцінюватися в межах фактичних можливостей відповідної спеціальності, без покладання на експерта вирішення питань правової кваліфікації або винуватості конкретної особи.

П'ятим критерієм є інформаційна узгодженість незалежних джерел доказових відомостей. Реальна подія залишає різноманітні відображення,

які можуть бути зафіксовані у матеріальних об’єктах, документах, цифрових системах і пам’яті людей. Перевірка їхньої взаємної відповідності дозволяє встановлювати об’єктивні суперечності, уточнювати послідовність подій та оцінювати достовірність окремих пояснень. Особливе значення має незалежність походження інформації, оскільки формальна узгодженість декількох повідомлень не завжди свідчить про їхню достовірність. Необхідно враховувати можливість спільного джерела відомостей, взаємного впливу учасників та інших чинників, здатних формувати подібність пояснень без відповідності фактичним обставинам.

Шостим критерієм доцільно визначити відповідність поведінкових проявів учасників події об’єктивно встановленим фактам. Поведінка осіб, пов’язаних із загиблим, може мати криміналістичне значення у випадках, коли вона відображає фактичну обізнаність про обставини, які не були загальновідомими, або суперечить достовірно встановленій послідовності подій. Водночас емоційні реакції, характер спілкування, особливості переживання втрати та інші психологічні прояви не можуть розглядатися як самостійні індикатори винуватості. Їхнє трактування потребує врахування індивідуальних психологічних характеристик, соціокультурних чинників, стресового стану та конкретної ситуації. Отже, криміналістично значущими є насамперед перевірювані факти поведінки, а не суб’єктивні припущення щодо належних емоційних реакцій.

Сьомим критерієм є встановлення походження та достовірності інформаційних об’єктів, які безпосередньо або опосередковано пояснюють обставини смерті. До них можуть належати письмові документи, електронне листування, аудіовізуальні матеріали, записи автоматизованих систем та інші джерела цифрової інформації. Їх дослідження повинно охоплювати перевірку автентичності, цілісності, часу створення, умов збереження та можливих змін. Водночас цифрові дані необхідно оцінювати з урахуванням особливостей функціонування інформаційних систем, неточності часових параметрів, можливості автоматизованого формування записів та обмежень ідентифікації фактичного користувача пристрою.

У системі криміналістичних критеріїв особливого значення набуває комплексність доказового аналізу. Жодна окрема ознака, незалежно від її зовнішньої переконливості, не повинна автоматично визнаватися достатньою для встановлення інсценування. Достовірний висновок формується внаслідок зіставлення сукупності фактичних даних, перевірки альтернативних версій та встановлення об’єктивних зв’язків між окремими елементами події. Саме комплексність дозволяє зменшити вплив випадкових обставин, похибок експертного дослідження та суб’єктивних чинників оцінювання.

Важливим організаційно-тактичним аспектом розслідування є правильне визначення первинних слідчих версій. У випадках виявлення ознак можливого

інсценування необхідно одночасно перевіряти як версію про насильницьке позбавлення життя, так і обґрунтовані припущення про самогубство, нещасний випадок, природну смерть або інші обставини [4]. Такий підхід забезпечує реалізацію принципу об'єктивності та запобігає формуванню обвинувального ухилу. Побудова версій повинна ґрунтуватися на фактичних даних, а їх перевірка має передбачати визначення обставин, які можуть не лише підтвердити, але й спростувати відповідне припущення.

Особливе місце у встановленні інсценованого характеру події посідає огляд місця події. Його криміналістичне значення визначається можливістю безпосереднього дослідження первинної обстановки, виявлення матеріальних відображень події та встановлення взаємного розташування об'єктів. При цьому ефективність огляду залежить не лише від повноти виявлення слідів, але й від належної фіксації просторових співвідношень, стану предметів, особливостей навколишнього середовища та змін, які могли виникнути до прибуття слідчо-оперативної групи. Важливо забезпечити відокремлення безпосередньо спостережуваних фактів від припущень щодо механізму їх виникнення, оскільки передчасна інтерпретація здатна негативно вплинути на подальше дослідження.

Виявлення ознак можливого інсценування під час огляду потребує особливої уваги до негативних обставин, однак їх фіксація повинна здійснюватися максимально нейтрально. У процесуальних документах доцільно відображати конкретні характеристики предметів, слідів та їхнього взаємного розташування, не підміняючи фактичний опис висновками про штучність обстановки. Подальша оцінка відповідних відомостей повинна здійснюватися з урахуванням результатів експертних досліджень, інших слідчих дій і перевірки альтернативних пояснень. Така методика сприяє збереженню об'єктивності доказової інформації та підвищенню можливостей її подальшого використання.

Не менш важливим є застосування спеціальних знань під час дослідження обставин смерті. Судово-медична експертиза дозволяє встановлювати причину смерті, характер і механізм утворення тілесних ушкоджень, а також інші медико-біологічні обставини, що мають значення для кримінального провадження. Трасологічні дослідження сприяють встановленню механізму утворення слідів контактної взаємодії та вирішенню інших ідентифікаційних і діагностичних завдань. Судово-біологічні, молекулярно-генетичні, токсикологічні, пожежно-технічні, комп'ютерно-технічні та інші експертизи забезпечують отримання додаткових фактичних даних залежно від особливостей конкретної події.

Водночас міждисциплінарний характер дослідження інсценувань породжує проблему узгодження результатів різних експертних спеціальностей. Окремі висновки можуть характеризувати лише певний фрагмент механізму події, тоді як загальна реконструкція потребує інтеграції різнорідної

інформації. При цьому необхідно враховувати відмінності у предметі, методах, рівні точності та категоричності відповідних досліджень. Висновок одного експерта не повинен механічно підміняти результати іншої експертизи, а суперечності між ними потребують додаткового з’ясування. За необхідності доцільним є призначення комплексних експертиз із дотриманням меж спеціальної компетенції залучених фахівців.

Окремого значення набуває реконструкція механізму події як метод криміналістичного пізнання. Її сутність полягає у формуванні науково обґрунтованої моделі можливого розвитку події на підставі встановлених фактичних даних і закономірностей взаємодії матеріальних об’єктів [5]. Така реконструкція повинна мати перевірюваний характер і допускати існування альтернативних пояснень. Вона не може ґрунтуватися виключно на суб’єктивній уяві слідчого або припущенні про найбільш імовірний сценарій. Визначальним є зіставлення реконструйованої моделі з результатами експертних досліджень, об’єктивними слідами, показаннями та іншими доказовими джерелами.

У цьому контексті слідчий експеримент може використовуватися для перевірки можливості здійснення певних дій, сприйняття конкретних обставин або розвитку окремих елементів механізму події. Однак результати відповідної процесуальної дії необхідно оцінювати з урахуванням умов її проведення, відтворюваності суттєвих параметрів і наявних обмежень. Підтвердження фізичної можливості певного механізму не є тотожним установленню факту його реалізації. Аналогічно неможливість відтворення окремої дії в експериментальних умовах потребує аналізу причин отриманого результату та не завжди дозволяє категорично виключити відповідну версію.

Суттєвою проблемою розслідування інсценованих умисних убивств є ризик когнітивних помилок під час оцінювання доказової інформації. Особливо небезпечним є ефект підтвердження попередньо сформованої версії, за якого слідчий надає перевагу фактам, що узгоджуються з первинним припущенням, і недостатньо враховує суперечливі відомості. У провадженнях про можливе інсценування цей ризик посилюється емоційною значущістю події та складністю її реконструкції. Відповідно, важливою умовою забезпечення об’єктивності є систематична перевірка альтернативних версій, критичний аналіз джерел інформації та відмежування встановлених фактів від інтерпретацій.

Додатковим чинником, який впливає на достовірність криміналістичної оцінки, є зміна обстановки після настання смерті. Такі зміни можуть бути спричинені природними процесами, діями осіб, які намагалися надати допомогу потерпілому, втручанням працівників екстрених служб, впливом зовнішнього середовища або іншими обставинами [6]. Їх наявність може формувати слідову картину, яка частково відрізняється від первинного механізму події.

Тому перед висуненням припущення про інсценування необхідно встановити можливість альтернативного походження відповідних змін. Особливу увагу слід приділяти документуванню дій осіб, які перебували на місці події до початку процесуального огляду.

Важливою складовою доказування є процесуальна належність і допустимість отриманих відомостей. Навіть криміналістично переконливі результати дослідження можуть втратити доказове значення у випадку істотного порушення встановленого законом порядку їх отримання. У зв'язку з цим виявлення можливого інсценування повинно супроводжуватися належною фіксацією результатів процесуальних дій, забезпеченням збереження речових доказів, документуванням походження цифрових даних і дотриманням передбачених кримінальним процесуальним законодавством гарантій. Особливого значення набуває можливість подальшої перевірки достовірності результатів дослідження, зокрема шляхом аналізу первинних матеріалів, застосованих методів та умов отримання відповідної інформації.

Узагальнення зазначених положень дозволяє стверджувати, що розмежування інсценованих умисних убивств і реальних подій не може здійснюватися виключно на підставі типологічної подібності окремих ознак. Криміналістична типізація способів інсценування має насамперед орієнтувальне значення, оскільки сприяє визначенню можливих напрямів перевірки, прогнозуванню інформаційних потреб і формуванню системи слідчих версій. Проте її застосування повинно враховувати індивідуальний характер кожної події та можливість існування обставин, які не відповідають усталеним типовим моделям. Отже, типова характеристика інсценування не може замінювати безпосереднього доказування конкретного механізму кримінального правопорушення.

З методологічного погляду доцільно розмежовувати три основні рівні встановлення інсценування. Перший рівень передбачає виявлення обставин, що об'єктивно не узгоджуються із заявленою або первинно припущеною версією події. Другий рівень охоплює встановлення можливого механізму виникнення відповідних суперечностей та перевірку альтернативних пояснень. Третій рівень полягає у доказовому обґрунтуванні штучного характеру певних змін або повідомлень і, за наявності належних підстав, установленні їхнього зв'язку з діями конкретних осіб. Така послідовність дозволяє уникати ототожнення підозрілих обставин із доведеним фактом інсценування та забезпечує логічну завершеність криміналістичного пізнання.

Важливим є також розмежування факту інсценування та доведеності умисного вбивства. Виявлення штучно сформованих елементів обстановки може свідчити про намагання приховати певні фактичні обставини, проте саме по собі не доводить ні насильницького характеру смерті, ні наявності умислу

на позбавлення життя, ні причетності конкретної особи [7]. Відповідні обставини мають установлюватися самостійно відповідно до предмета доказування у кримінальному провадженні. Зокрема, кримінально-правова оцінка події потребує належного з’ясування об’єктивних і суб’єктивних ознак кримінального правопорушення, а також перевірки причинного зв’язку між діями особи та наслідками, що настали.

Перспективним напрямом удосконалення методики розслідування інсценованих умисних убивств є інтеграція традиційних криміналістичних методів із сучасними засобами цифрового аналізу, просторового моделювання та міждисциплінарної експертної оцінки. Використання відповідних технологій здатне підвищувати точність документування обстановки, сприяти встановленню послідовності окремих подій та забезпечувати наочне зіставлення альтернативних версій. Водночас технологічні засоби повинні залишатися інструментами перевірки фактичних даних, а не джерелом автоматичних висновків про характер смерті або винуватість особи. Достовірність їх застосування визначається якістю первинної інформації, науковою обґрунтованістю методів та можливістю незалежної перевірки отриманих результатів.

Висновки. Таким чином, типові способи інсценування умисних убивств характеризуються різноманітністю форм зовнішнього відображення та спільною інформаційною спрямованістю на спотворення дійсних обставин смерті потерпілого. Найбільш характерними серед них є створення неправдивого уявлення про самогубство, нещасний випадок, природну смерть, загибель унаслідок надзвичайної події, інше кримінальне посягання або добровільне зникнення особи. Незважаючи на відмінності відповідних способів, їх криміналістичне розмежування з реальними подіями повинно ґрунтуватися на єдиній методологічній основі, що охоплює дослідження механізму слідоутворення, виявлення негативних обставин, перевірку просторово-часової та причинно-наслідкової узгодженості фактичних даних, аналіз незалежних інформаційних джерел і застосування спеціальних знань.

Установлення інсценованого характеру події необхідно розглядати як складний багаторівневий процес криміналістичного пізнання, у межах якого вирішальне значення має не кількість виявлених підозрілих ознак, а їхня доказова якість, взаємна узгодженість і здатність обґрунтовано пояснювати фактичний механізм події. Ефективність такого процесу безпосередньо залежить від повноти первинної фіксації обстановки, об’єктивності перевірки слідчих версій, належного використання результатів експертних досліджень та дотримання процесуальних гарантій. Саме комплексний підхід створює необхідні передумови для достовірного розмежування інсценованих умисних убивств і реальних подій, запобігання слідчим помилкам та забезпечення належного доказування обставин кримінального правопорушення.

Перелік використаних джерел:

1. Саінчин О.С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практика : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2011. 38 с.
2. Даньшин М.В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. С. 84.
3 Наголова І.Ю. Встановлення способу вчинення кримінального правопорушення під час досудового розслідування. *Науково-інформаційний вісник «Право»*. 2016. № 1 (13). С. 247–252.
4. Савка О.І. Імітування вбивства на замовлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків : ХНУВС, 2019. 20 с.
5. Семеногов В.В. Створення уявної моделі інсценування при приховуванні вбивств. *Теорія і практика правознавства.* 2014. Вип. 2 (6). С. 1–7.
6. Корж В.П. Використання слідчим знання криміналістичної характеристики вбивств на «замовлення» при огляді місця події. *Криміналістика і судова експертиза.* 2019. Вип. 64. С. 189–200.
7. Макарова В.О. Спосіб вчинення як одне з ключових завдань доказування під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 16. Т. 2. С. 93–95.

References:

1. Sainchyn, O. S. (2011). Rozsliduvannia umysnykh vbyvstv: teoriia ta praktyka: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.09. Zaporizhzhia, 38 s.
2. Danshyn, M. V. (2000). Klasyfikatsiia sposobiv prykhovuvannia zlochyniv u kryminalistytsi: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Kharkiv, S. 84.
3. Naholova, I. Yu. (2016). Vstanovlennia sposobu vchynennia kryminalnoho pravoporushennia pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Establishing the method of committing a criminal offense during the pre-trial investigation]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk "Pravo"*. № 1 (13). S. 247–252.
4. Savka, O. I. (2019). Imituvannia vbyvstva na zamovlennia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk. Kharkiv: KhNUVS, 20 s.
5. Semenohov, V. V. (2014). Stvorennia uiavnoi modeli instsenuvannia pry prykhovuvanni vbyvstv [Creation of a hypothetical model of a staged scene in the concealment of a homicide]. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*. Vyp. 2 (6). S. 1–7.
6. Korzh, V.P. (2019). Vykorystannia slidchym znannia kryminalistychnoi kharakterystyky vbyvstv na "zamovlennia" pry ohliadi mistsia podii [Use of knowledge regarding the forensic characteristics of contract killings by an investigator during the inspection of a crime scene]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Vyp. 64. S. 189–200.
7. Makarova, V.O. (2015). Sposib vchynennia yak odne z kliuchovykh zavdan dokazuvannia pid chas rozsliduvannia vbyvstv [The method of commission as a key element of proof in the investigation of homicides]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurysprudentsiia*. № 16. T. 2. S. 93–95.

Дата першого надходження статті до видання: 11.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)